

NAHİL VE NAKİL ALAYLARI

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Nahil'in manası hurma ağacı demek olup galat olarak *Nakil* diye meşhur olmuştur. *Nahilbent* denilen üstadlar tarafından ağaç, meyve, çiçek ve hayvan şekilleri yapılarak düğünlerde gelinin önünde götürülen muhtelif boydaki nahillere dair Osmanlı tarihlerinde ve sûnamelerde bilgi vardır. Teşbih yoluyla meyvesi ve çiçeği çok ağaca (*pürnakıl*) denilir.

Düğünlerde erkek tarafından tertip edilen nahil, lügatlerde birbirlerine benzer şekillerde tarif edilmektedir. *Ahteri*'de nahil, palmiye yâni hurma ağacıdır. *Biyanki*, nahil'in palmiye denilen ağaç ve kadınların bir nevi ziynet eşyası olduğunu yazıyor. *Lehce-i Osmanî*'de nahil, galatı nakil, mumdan ve gümüşten ağaç dalı resmi ki arûs (gelin) önünde giderdi. *Salahî* kamusunda hurma ağacı ve eski zamanda balmumundan veya gümüşten mahsusen yapılarak gelinin önünde götürülen meyve ve şükûfe (çiçek) yi havî ve kıymetli taşlarla süslü ağaca ıtlak olunurdu, demektedir.

Burhan-ı Katı 'nahilbendi târif ederken: "Ol kimsedir ki mumdan ağaç ve meyve suretleri imâl eyliye. Hâlâ o surette nahil, muharrefi nakil tabir ederler" diyor. Gülistan şerhinde Sûdî merhum, "Nahil, Türkide tahrif edüp nakil dedikleridir. Gerek çiçekten ve gerekse balmumundan olsun" demektedir¹.

Nahil, çok eski asırdan beri Orta Asya ve İran'dan gelen tezyinî san'atlardandır. Şeyh Sadî merhum (vefatı 690 H. 1292 M.) Gülistan'da:

Nahil-bendem velî ne der büstân
Şâhidem men velî ne der Ken'an

beytiyle nahilden bahsetmektedir. نَح Nah kelimesi Orta Asya'da kullanılmış olan altun işlemeli bir nevi kumaşın adıdır². Ham-

¹ *Gülistan şerhi Sûdî* (s. 65).

² *İbn-i Batuta Seyahatnâmesi* (Şerif Paşa tercümesi) c. 1, s. 335, 337, 389, 442.

mer, nahil merasimini kaydederken bu düğün âdetinin Yunan ve Roma âdetleriyle münasebetini söylüyor³.

Nahil, yalnız balmumundan olmayup gümüş ve altundan da yapılırdı⁴ ve cevahirle de süslenirdi “iki nahil, cevahir ve sîm ü zer ile pür-zîver idi⁵.

Nahil’in evvelâ ince altun ve gümüş tellerden ve balmumundan iskeleti yapılır. Sonra çiçek, kumaş, meyve ve hayvanat resimleriyle üzerleri süslenirdi. Büyük nahillerin yapılması geniş meydanlarda olurdu. Nahil yapan nahilbendler büyük nahilleri yaparken kendilerine kurulan, tersanaden getirilen serenler üzerine serilen çadırlarda çalışarak nahilleri hazırlarlardı.

Osmanlıların ilk devirlerinde nahilin hangi tarihte tertip edildiğini şimdilik bilemiyoruz; fakat on beşinci asrın ilk yarısında mevcut olduğunu görüyoruz. Osmanlı hükümdarı İkinci Murad oğlu Sultan Mehmed’i (Fatih) evlendirdiği zaman anın düğününde nahil bulunmuştur⁶. Bundan başka Fatih Sultan Mehmed zamanında *İstantaibul*’da nahil san’atının bulunduğu Sultan Cem şairlerinden Kandi’nin nahilbend olmasından anlaşılmaktadır⁷. Bunlardan başka, yaptırmış olduğu camii sebebiyle san’atı mahallesine alem olan Nahil-bend Hasan Efendi de Hadikal’üt-Cevâmi’in kaydına göre Osmanlılarda nahilin ilk mücidi imiş⁸.

Evliya Çelebi (*Esnaf-ı Nakılciyan-ı Sûr-i Hümayun*) başlığıyla on yedinci asırda bunların *İstanbul*’da dört dükkânı ve elli beş nakilcisi olduğunu, dükkânların *Koska* fırını yanında *Aksaray*’da, *Tahtakale*’de bulunduğunu, Odun Kapısı’nın iç yüzünde *Mumhane* karşısındaki dükkânın nakilci-başıya âit olduğunu beyan ediyor⁹. *Raşit tarihi zeyli*

³ *Hammer Tarihi* (Atâ Bey Tercümesi) c. 8, s. 134.

⁴ Millet Kütüphanesi (Farsca kısmı 273 numaralı mecmuada yirmi altıncı bâb, varak 92 San’at-ı Nahilbendî başlığıyla nahilin altun ve gümüşten nasıl yapıldığından ve nahil-bendlikten bahsedilmektedir.

⁵ *Naimâ Tarihi müteferrika tab’ı* c. 2, s. 139.

⁶ Farsca, Acem Hâmidî Divanı.

⁷ *Lâtîfî tezkiresi* (matbu nussha) s. 274.

⁸ Nahil-bend Mescidi bânisi İkinci Bayezid’in vezir-i âzamlarından Çandarlı Zâde İbrahim Paşa’nın silâhdarı Hacı Hasan Ağa olup nahl-i sûr’un mücidi bunlar olmağla nahil-bend deyu mâruftur (*Hadikatü’l-cevâmi’* c. 1, s. 213).

⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 1, s. 612.

Asım'da, nahil-bend çarşısından bahsedildiğine göre¹⁰ bu çarşının *Koska* veya *Aksaray*'da bulunduğu anlaşılıyor.

Her sanatın bir teşkilâtı olduğuna nazaran nahilcilerin de kethüdâ, yiğit-başı gibi lonca teşkilâtı olacağı tabii ise de bunlardan zabıt olarak nahilci-başını ve bir de sûr-i humayunda nahilleri idare eden (Nahil Ağası) ndan başkasını bilemiyoruz¹¹.

Nahilbendlerin saray muamelâtıyla meşgul şehreminine tâbi oldukları görülüyor. Osmanlılar zamanında nahile *Mum alma* denildiği gibi Sultanın evlenmesinde dâmâda sağdıç olan vezirin mumuna da *Sağdıç mumu* denilmiştir¹².

Nahiller, büyük, orta ve küçük olarak üç kısımdı; büyük nahiller sehzâde sünnetlerinde ve sultan evlenmelerinde birkaç adet olup bunlardan başka küçük nahillerden yirmi, otuz kadar bulunurdu, eğer evlenecek olan pâdişah kızı olmayup *Hanım Sultan* yâni pâdişahın kızının kızı olacak olursa o zaman ana büyük nahil yapılmayup orta derecede bir nahil yapılırdı¹³. Bundan başka düğünde bugünkü çelenkler gibi küçük nahiller de bulunurdu.

Büyük nahillerin boyları muhtelifi ve bunların yapılması, işlenmesi, taşınması çok zordu. Boyları otuz ziraa kadar (takriban yirmi iki metre) olanları vardı. Fakat daha sonra on yedinci asırdan itibaren en büyüğü on dört zirai geçmemek üzere yapılmıştı. Büyük nahiller daha yukarıda söylediğimiz gibi dükkânlarda değil geniş meydanlarda yapılıyor¹⁴, aşağıda görüleceği üzere geçirilirken dar yerlerde sonra yapılmak üzere ev cumba ve şahnişinleri, duvarları yıkılıyordu. Nahillerin büyükleri alayın önünde, küçükleri ise gelin arabasının önünde bulunurdu.

Osmanlı tarihlerinde ilk mükellef nahil alayı Kanunî Sultan Süleyman'ın vezir-i âzamı makbul ve maktul İbrahim Paşa'nın

¹⁰ *Raşit Tarihi*, c. 6, s. 378.

¹¹ *Silâhdar tarihi*, c. 3, varak 315, *Topkapı Sarayı Hazine Kitapları* 1413.

¹² *Âlî (Kunhü'l-Ahbâr)*, (Kanunî zamanı-İbrahim Paşa'nın düğünü münasebetiyle).

¹³ *Suñhi Tarihi* varak 184, sene 1153.

¹⁴ 1056 H., 1646 M.de büyük Sultan (Fatma Sultan) Musahip kapudan-ı derya vezir Fazlı Paşa'ya nikâh edildiği zaman elli adamla götürülür minare gibi gümüşten iki büyük nahil, darphane kurbündeki sahada işlenmişti. Sadr-ı âzam Salih Paşa sağdıçtı (*Naimâ, müteferrika tab'ı* c. 2, s. 113) daha sonra da tafsilâ-ı kaydedilmiştir.

evlenmesiyle başlar. Bunun düğününde sağdıç ikinci vezir Ayas Paşa idi. Nahilleri süslemek için hazineden veya hariçten kumaş tedarik edilirdi¹⁵. Koca Nişancı Celâl Zâde Mustafa Bey, İbrahim Paşa düğünündeki nahilleri şöyle anlatıyor:

Bu düğünde “Arûs-ı mübareke âdeti üzere mum tertip ettirmişti. Cümle paşalar ve defterdarlar, yeniçeri ağası vesair ağalar cümle varup sağdıç mumunu getirdiler. Bâdehû paşa mumu dahi gelüp üstadlar bir veçhile zinetler ve şöretler eylemişler ki tahrire kabil ve takrire mütehammil değildir. Mesalâ mumun birisi altmış bin pareden ve âharı kırk altı bin cüz’den işlenmiş münakkaş ve mevzun acâib ve ve garâib küreler ile toplar etrafında çimenzârlar ve çimenler içinde müseddes ve müsemmen havuzlar kenalarında serviler, tavuslar cevelân ederler ve sahn-ı lâlezârında hezar ezhâr ile güller ve goncalar, süsenler, çiğdemler, benefşeler, lâleler, karanfiller, sünbül-ü hindiler, nergisler ve şakayıklar, serv dallarında tûtiler, kameriyeler, eşcâr-ı esmâr şahlarında turunçlar, enarlar, fıstıklar, elmalar, amrutlar, ayvalar, gûna-gûn meyveler, gûnâ-gûn çiçekler ve şükûfeler, eşkâl-i bedia ve temasil-i garibe ile hümâ kuşları, deniz mâlikleri tasvir eylemişler”. Bundan sonra müellif şeker san’atındaki şenlikleri zikrediyor¹⁶

Büyük nahiller uzun ve havaleli olduğu için müteaddid yerlerinden tel ve bükme ince halatlarla bağlanır ve nahilin büyüklüğüne göre bunları yerine göre tersana payzanları (tersane hizmetindeki esirler) veya yeniçerilerden bir kısmı çekerler ve nahil ağası ve kapdanlar yürüyüş esnasında düdüklerle nahilin gidişini idare ederlerdi.

Sultan gelin alayları eski saraydan başlardı. Yapılan nahiller ya oraya getirilir veya orada yapılırdı; bu suretle eski saray düğünün başlangıcı idi. Sultan Süleyman, kızı (Mihr-i mâh Sultanı Rüstem Paşa’ya verdiği zaman gelin yâni Mihr-imâh Sultan eski saraydan çıktığı gibi Şehzade Sultan Mehmed’in kızı Hüma Sultan ve

¹⁵ *Tabakatü'l-memâlik, Topkapı Sarayı nüshası*. Kütüphane numarası 1413, varak 92 b.

¹⁶ *Tabakatü'l-memâlik, Celâl Zâde* (Topkapı sarayı kütüphanesi) 1413, varak 92. İbrahim Paşa düğünü hakkında Âli şöyle diyor: “Ol iki mumun, kebiri altmış bin pareden ve sagiri kırk altı bin hâddeden terki olunub üstadan-ı rumun arz-ı maharetleri ve esnaf-ı vuhuş ve tuyur ve insü cin ve melâike ve huri gılman enva-ı şükûfezâr-ı mülevvenü’l-âsâr ve bilcümle dünya yüzünde mevcut olan âsâr-ı garaib, simürg-u ankaa ol nahillerde âşikâr olub”

ikinci Selim'in kızı İsmi-hân Sultan ve diğer kızı Gevher Han Sultan ve üçüncü Murad'ın kızı Ayşe Sultan hep eski saraydan alayla çıkmışlardı¹⁷.

* * *

Şimdi sünnet düğünü ve Sultan evlenmeleri sebebiyle bellibaşlı düğün alaylarındaki nahilleri görelim¹⁸:

Sultan Üçüncü Murad 990 H., 1582 M.de oğlu Sultan Mehmed'i (1595 de padişah olan Üçüncü Mehmed) sünnet ettirdiği zaman elli beş ve altmış gün süren düğüne Mekke Şerifi, Kırım Hanı, bazı Hindistan ve bazı ecnebi hükümdarları ile Eflak ve Boğdan voyvodaları, Eyalet valileri, Sancak Beyleri, devlet ve vilâyet erkânı vesaireye davetiyeler gönderilmiştir. Bu arada me'hazimiz olan Kühnü'-l-Ahbar müellifi olup o tarihte Halep Timar defterdarı olan Âlî Efendi'ye de daveti hâvi ferman yollanmıştır.

Sünnet düğünü *At meydanı* sahasında *İbrahim Paşa Sarayı* karşısındaki geniş meydana yapılıyordu. Şehzade yeni sarayda –şimdiki adıyla Topkapı Sarayı– bulunuyordu¹⁹. Yeni sarayda harem-i hümayun için kâfi derecede tesisler bulunmadığından, pâdişahlar bir düğün esnasında aile ve maiyyetleriyle *İbrahim Paşa sarayı*'na naklederek iki ay kadar orada otururlardı.

Sünnet düğünü için matbah-ı âmire emini Kara Bâli Bey emin ve sâbık nişancı Hamza Bey nâzır tayin olundu. Altı ay evvel sûr-ı hümayun için bunlara elli yük akçe –yüz bin akçe bir yük– teslim olundu. At meydanında kapudan-ı derya iken vefat eden Rüstem Paşa biraderi Sinan Paşa'nın konağı kilâr levazımı için zahire deposu ittihaz edildi. Mirî furun önünde ateş taşından ocaklar ve matbahlar yaptırılıp üçer buçuk okka yâni iki bin dirhemden ziyade bakırdan dipli sahanlar ve tepsiler, bin beş yüz parça olarak ikmal edildi. Bunlardan her biri bir şinik pilâv alırdı. İbrahim Paşa sarayı yeniden

¹⁷ *Selânikî tarihi* (matbu' nüsha) s. 202.

¹⁸ Kanunî Sultan Süleyman oğulları Mustafa, Mehmed, ve Selim'i sünnet ettirdiği zaman düğün bir ay sürmüş ise de, tarihlerde nahil alayı görülmemiştir.

¹⁹ Şimdiki Topkapı sarayına evvelce *Saray-ı Cedid-i âmire* ve Bayezid'deki saraya da Eski saray veya *Saray-ı Atik-ı Âmire* denilirdi. Asıl *Topkapı Sarayı* Yeni Sarayın deniz tarafında Sarayburnu ile Sirkeci arasında sahilde bulunuyordu.

tamir olunup dışarıda *At meydanı*'nda olan merdiven ve kapı yerine bir âlâ köşk yapıldı ve kapusu saray köşesinden açıldı. Mehterhaneî âmire devlet erkânı için tûlânî tabakalar üzerine doksan beş zira⁴ bir divanhane yapıldı. Alt tabakada ecnebi elçilerine yer gösterildi. Meydanın devresinde seyirciler için çok masrafla oturulacak yerler vücade geldi. Şehzâdeye sünneti cerrahlıkta mahareti olan Cerrah Mehmed Paşa yapacaktı. Bu sünnet düğünü geceli gündüzlü olarak altmış gün sürdü²⁰.

Bu sünnet düğününde pek mükellef yirmi otuz zira⁴ (bir zira-ı mimarî 8,8 santimetre) boyunda çeşitli renkli balmumundan meyve, gül, servi, nerkis ve aynalarla süslü beş adet nahil yaptırılmış²¹ ve bir hafta müddetle bu nahiller halkın görmesi için şehirde dolaştırılmıştır. Bu dolaşma esnasında bazı yolların ve sokakların darlığı sebebiyle nahillerin geçmesine mani olan evlerin saçakları ve bazı duvarlar yıktırılmış ve sonra iş bitince Şehir Emini vasıtasıyla yıkıklar tamir edilmiştir. Bu beş büyük nahilden başka üçyüz altmış kadar da orta ve küçük nahiller yaptırılmıştı.

Müverrih Âli bu sünnet düğünü münasebetiyle *جامع البحور* Camiu'-l-buhur isimli manzum ve mensûr bir *sûrnâme* kaleme almıştır. En eski nüshası Topkapı sarayında Bağdad Köşkü kitapları arasında 203 numarada bulunan bu eserin:

“*Penc nahl-i güzîn-i pür -tezyîn ki her biri nümune-i gülîstan-ı huld-i be-rîn ve nümudar-ı bahar-ı rûy-i zemîn idi*” başlıklı, kısmından:

<i>Ol gün ki bindi a'yan-ı kişver</i>	<i>Mum almak için germ oldu leşker</i>
<i>Cum'a gününün ba'de's-salâti</i>	<i>Atlandı erkân gösterdi zîver</i>
<i>Ancak vezîran olmadı hâzır</i>	<i>Cem'oldu amma beğler-beğüler</i>
<i>Olmuştu hâzır her sun'ı zâhir</i>	<i>Beş nahl-i şem ü beş nahl-i ar-ar</i>

²⁰ Âli, Cami'ul-buhur isimli sûrnâmesinde evvelki sûr'lar otuz kırk olur idiyse de bunun altmış olduğunu eserin sonunda kaydediyor.

<i>Cümle altmış gün oldı sûr-ı şerîf</i>	<i>Gice gündüz şekildi sayf-ı lâtif</i>
<i>Gerçi kim sûr-ı husrevân-ı hümmam</i>	<i>Ya otuz ya kırk olurdu tamam</i>
<i>Bu hesab üzre kim duta oldı</i>	<i>Gicesiyle şihar mâh oldı</i>

Selânikî elli beş gün diyor (*varak 78-b*) Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Odası (*numara 1137*)

²¹ “... Minarehây-i cami-i salâtin ile davay-i beraberî eden enva-ı zîb ü ziyenete makrun beş adet nahl-i mevzun ihdas ve icad eylediler”. *Peçevi*, c. 2, s. 72.

Cümle ser-âmed serv-i sehi-kad Yer - yer donanmış güllerle abher
 Kulsan nazare dönmüş minare Çıkmış kenare tûbâya hem-ser
 Nakş-i bahar ü resm-i hazan hem Her şem'asında olmuş mükerrer
 Bir gülşen olmuş her nahl-i rengîn Ezhar-ı cennet sahnında ezhar
 Âyineler kim yer-yer konulmuş Şekl-i baharı kılmış musavver
 Üstad-ı kudret bir hikmet itmiş Şem'i uyarmış bî-nur u bî-fer
 Bir şem'-kim yok zatında şû'le Amma'özünden âlem münevver
 Bir nahl-i ter kim âb-i revanşız Evc-i sipihre olmuş beraber
 Bir hafta evvel kalıp düzüldü Şehri dolandı gösterdi peyker
 Şol haneler ki yolsuzluk etti Kıldı revâkın hâke beraber

Amma ki kahır lûtf oldu halka
 Bî-had harabe oldu muammer

Bu büyük nahillerin tavsifinden sonra Müellif Âli: "Tetimme-i evsaf-ı nahl-i pür ezhar ez kibar u sıgar-ı mülevvenü'l-âsâr" başlığıyla küçük büyük bütün nahillerin eski saraya gittiğini ve oradan da *At Meydanı*'na geldiğini beyan ediyor :

Üç yüz altmış sayıldı nahl-i sıgar Telleriyle müzeyyenü'l-ezhar
 Her birin bir yeniçeri götürüp Rağbetiyle mahalline yitirüp
 Anların dahi zîb ü ferî dürüst Hep müretteb niteki şem'-i nuhust
 Aldılar çünkü cümlesini tamam Dergeh-i şaha geldi has u enâm
 Mecma'-ı nahl olup Saray-ı Atik Dağılıp gitti zümre-i tahkik
 Ertesi ta ki atlanup mu-yin Ola mum alma şekli bir âyîn
 Sonra şehzade-i hümayûn-baht Yüz sürüp ide bûs-ı paye-i taht
 Meh-i nev ola mihre beste kemer Cemea's-şems ü ve'l-kamer diyeler
 Vâkıta öyle oldu ferda da Ertesi ata bindi şehzade
 Ba'dezan geldi manzar-ı şâha Doldu devlet duası efvaha
 Kondu beş nahl kasr-ı şah önüne Yani karşuda bârgâh önüne
 Döndü gül camiine ol meydan Nahlden beş minare oldu ayan
 Her biri âsümana peyveste Mihr-ü-meh şem'ına kemer-beste
 Gitti beş nahl-i şem'a re'su'l-mâl Nısf-ı sermaye-i harac-ı kural
 Sîm ü zerden hesabı sorma n'olur Guruş amma yirmi binden olur
 Hak teâlâ sürurun arttırsın Dehr durdukça şah olup dursun

Devleti şem'i rûşena olsun
 Bezmi ikbali pür-ziya olsun

990 Cemaziyelevvelinin on birinci günü (5 Haziran 1582) Şehzâde Mehmed, ak dîba üstlük giyüp soluna kılınç ve sağına hançer takılmış olduğu halde merasimle İbrahim Paşa (At meydanı) sarayından atlanarak vezir-i âzam Sinan, ikinci vezir Siyavuş ve üçüncü vezir Mesih Paşa'larla Rumeli Beylerbeyisi İbrahim Paşa ile beraber alayla eski saraya götürülmüştür. Bundan sonra mum almak yâni nahillerle At meydanı sarayına geliş merasimi yapıldı ve düğüne başlandı.

Âlî, *Câmiu'l-buhâr* isimli sûrnâmesinde bu sünnet düğününü sekiz bâb ve birtakım fasılalarla tafsil etmiştir²². Bu iki aylık Sûrun Lokman'ın Farsca sûrnâmesinden resimlerle izahı vardır. Bunun resimlerini Ressam Osman yapmıştır. Bu resimlerden iki adedinin fotoğrafı makalenin sonundadır²³.

Bundan sonra Üçüncü Murad'ın 994 Cemaziyelevvel, 1582 Mayıs'ta Rumeli Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya verilmesi sebebiyle vezir-i âzam Siyavuş Paşa sağdıç olmuştur. İkinci namazından sonra devlet erkânı davet edildikleri At Meydanı sarayından kalkarak eski saray'a gittiler. Ayşe Sultan'ı, hükümdarlara mahsus kırmızı atlastan dikilmiş cibinlik ile arabaya alup minare gibi uzun ve mücevherli on iki zira' (takriben sekiz metre) boyunda iki nahil ile getirmişlerdir²⁴.

Yine Üçüncü Murad'ın 1002 Rebiyulevel, 1593 Aralık'da kızı Fatma Sultan'ı yeni vezir olan Bosna'lı Halil Paşa'ya verdiği zaman tespit edilen düğün, ziyafetler ve eğlenceler bir hafta sürmüş ve üç yüz adet nahili acemi oğlanları eski saraya götürmüşler, Sultan, kırmızı atlas cibinlik içinde arabaya alınarak mücevher ve murassa' nahiller önlerine getirilip ve on beş zira' minare gibi iki nahil önlerinde olarak mürettep alayla damat paşanın sarayına götürülmüştür²⁵.

²² Hitannâme-i Âlî Sûr-ı Şehzâdegân (جامع البحور *Cami'ul-buhâr*) *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdad Köşkü, numara 203*.

²³ Bu sünnet düğünü münasebetiyle devlet ricali, vezirler, ulema, sancak beyleri, beğler-beğiler ile takdim edilen pişkeşleri gösteren defterin numarası 9614'dedir. *Topkapı Sarayı arşivi*.

²⁴ *Selânikî, matbu nüsha, s. 202*.

²⁵ *Selânikî, Topkapı Sarayı Kütüphanesi numara 1137, varak 168 ilâ 170*.

Sultan İbrahim zamanında 1056 Muharrem, 1646 Şubat'da pâdişahın büyük kızı olup henüz üç yaşında bulunan Sultan, musahip Kapudan-ı Derya Fazlı Paşa'ya nikâh olduğu zaman darphane kurbünde iki büyük nahil yaptırarak her biri ellişer adamlı taşınmıştı²⁶, yine Sultan İbrahim'in 1058 H., 1648 M.de kızlarından üç yaşındaki Beyhan Sultan'ı vezir-i âzam Ahmed Paşa'ya (Hezarpare) namzed idüp ana zevcesini boşattıktan sonra düğün tertip olunub bitmesini müteakib vezirler eski saraya giderek minare gibi altun, gümüş ve cevahirle süslü iki nahili ve çocuk sultanı alup vezir-i âzamin sarayına getirmişlerdir²⁷.

* * *

Avcı Sultan Mehmed büyük oğlu Sultan Mustafa'yı 1086 H., 1675 M. de seferden avdette *Edirne*'de bulunduğu sırada sünnet ettirdi. Sûr-ı hümayun için *Edirne*'de *Arasta* kurbindeki hanı nahilbendlere tahsis ettirdi. Gümüş ve altun tellerle süslü olarak nahiller yaptırdı, bunlar yapıldıktan sonra *Edirne* sarayına naklolunurken, her birini kızaklar üzerinde kırk, elli karavana esirleri çekip tersane kapdanlarından bir kaçının kumandasiyle *Silistre* tâbir olunan şeyler ile sokaklardan geçerek gitmişler ve nahillerin geçemediği bazı dar yerlerde şahnişinleri yıkmışlardır.

Sûr-ı hümayun 1089 senesi Rebiulevvelinin birinci Pazar günü (26 Mayıs 1675) başlamış, daha evvel alınan tertibat üzerine Mısır, Şam, Halep vesair yerlerden çeşitli san'atkârlar, musiki heyetleri getirilerek hepsinin istirahatleri temin olunmuştur. Sûr-ı hümayun geceli, gündüzlü on beş gün devam etmiştir. Her gün davetlilere sınıf sınıf ziyafet çekilmiştir. Sûr'un sekizinci günü ecnebilere tahsis olunmuştu. Sûr'un üçüncü günü ilk posta olarak çocuklardan üçyüzü sünnet edildi. Sûr'un dördüncü, beşinci ve sekizinci günlerinde de

²⁶ *Naimâ*, c. 4, s. 418, 419 Bu nahiller Kenan Paşa sarayı önündeki eski saraya varınca nahilin geçtiği sokağa nazır şükûf turreleri ve ekâbir ve asagır gurfeleri قلع kal' ve hedm ve tevsi olunup sadr-ı âzam Salih Paşa sağdıç olmağla iki nahli-sîmîn ve elli bohça zaraif elbise ve iki katar katırlar üzerinde emval-i eşyayı mütenevvia ve şekerden masnu' temasil-i acibe ve eşyây-i garibe ki cümlesine sadr-ı âzam mal-i yesâr sarf idüp tahminen elli bin guruş ittifakı ile husulüne emek çekilmiş idi.

²⁷ *Naimâ (müteferrika)* c. 2, s. 113.

her gün üç yüz çocuk aynı suretle sünnet oldu ve bu suretle bin iki yüz çocuk sünnet edildi.

Sûr-ı hümayunun dokuzuncu günü *Arasta* kurbünde olan handa yapılan iki muazzam nahil ile kırk kadar küçük nahillerin eski saray önüne nakilleri emrolunduğundan Mimar Baş Ağa ve dülgerlerden bir sınıf ile nahillerin geçeceği yerler yoklanub ölçülerek birkaç evin saçakları tıraşlanmış ve nahilin yapıldığı hanın dahi kârgir duvarı yıktırılmıştır.

Bu ameliyeden sonra Yeniçeri Ağası ve Ocak halkı Kapucu başları, Mir Alem bölük ağaları, müteferrika ve çavuşlar ile beraber tersane halkı ve tersane kethüdası nahilleri, handan kaldırıp eski saray önüne getirmişlerdir. Me'hazımız, iki büyük nahilin minare gibi olduğunu yazarsa da kaç zira' olduğunu göstermez, emsaline göre on üç, on dört zira' olmalıdır.

Sûr'un otuzuncu günü Şehzâde Mustafa eski saraydan alınarak merasimle Otağ-ı hümayuna getirilüp babasının elini öptükten sonra sarayın has odasında sünnet edilmiştir. On beş gün süren sûr-ı hümayun Rebiulevvel 1086 (9 Haziran 1675) Pazar günü nihayet bulmuştur²⁸.

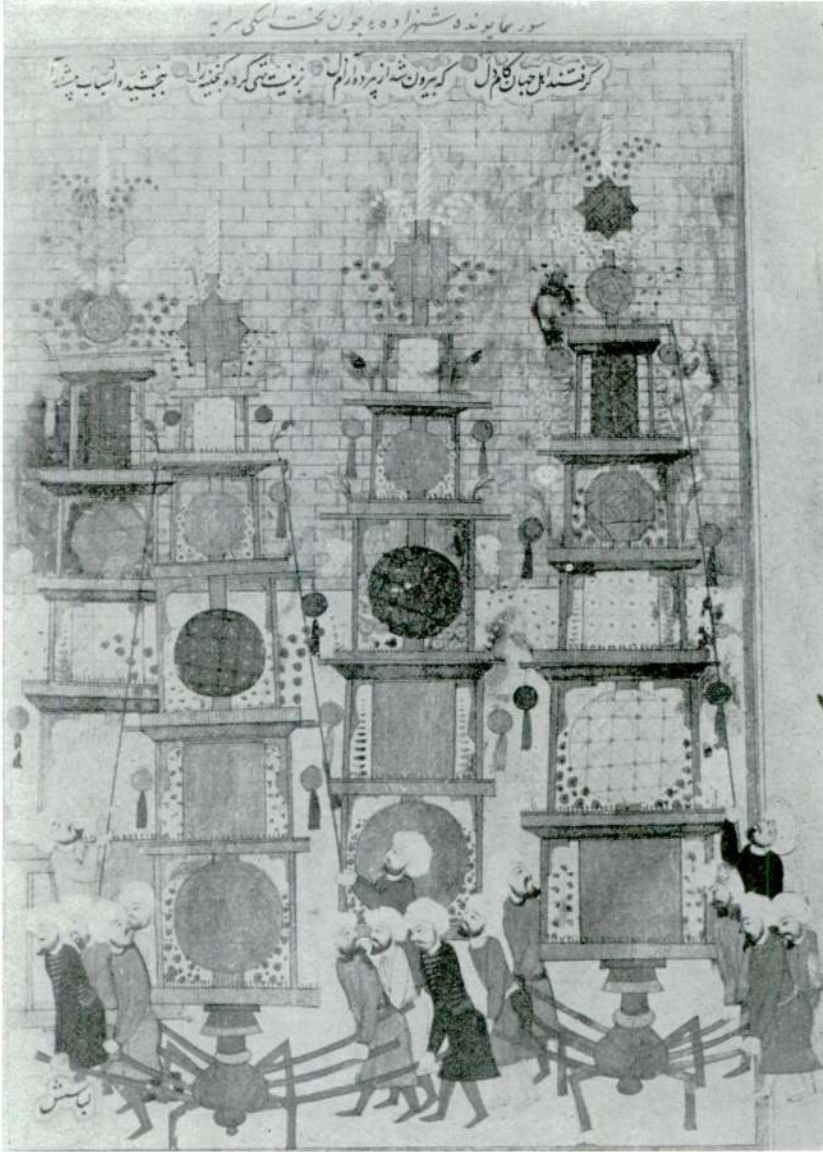
* * *

Nahil-bendlik bilhassa on sekizinci asrın ilk yarısında şeklini biraz daha tâdil ederek daha zarif bir şekil almış, on altıncı ve on yedinci asırlardaki nahil, başlarında bulunan mumların yerine hilâl şeklinde ay resmi konmuş ve tablaları daha zarif yapılmıştır.

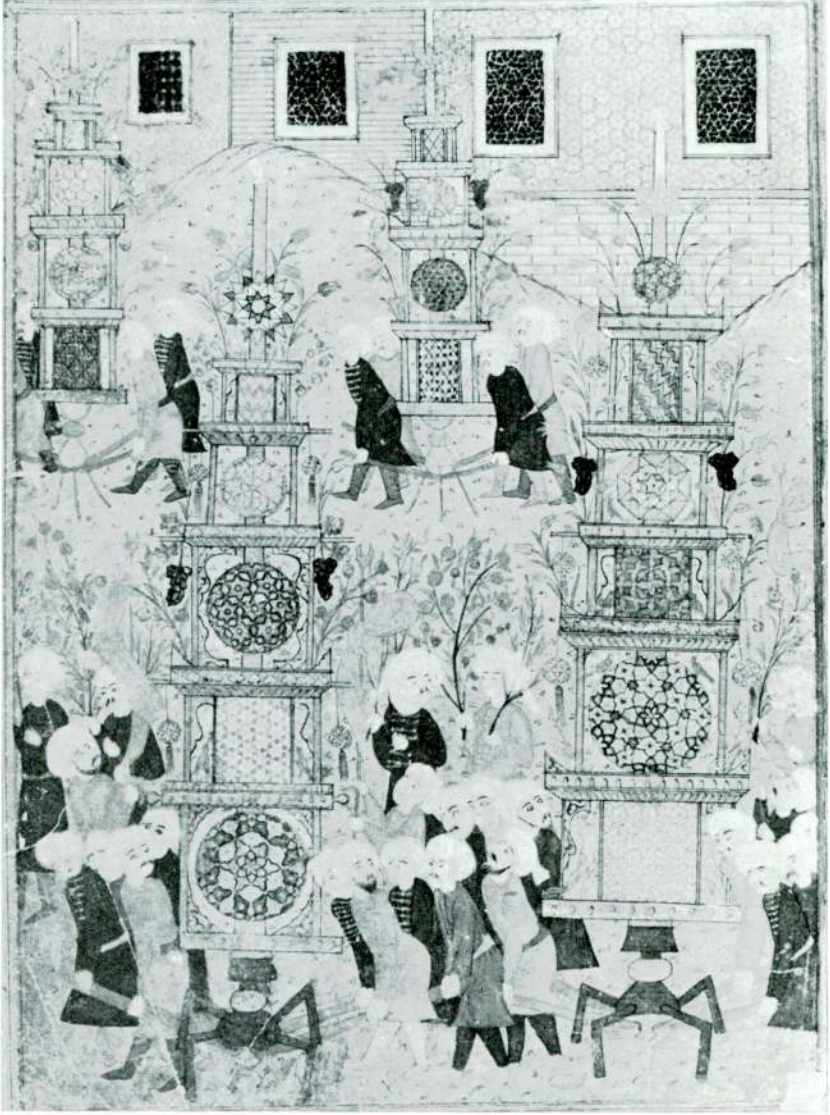
Üçüncü Ahmed zamanında şehzâdelerin sünnet düğünleriyle sultanların evlenmelerinde Ressam Levni'nin fırçasından çıkan ve şâir Seyyid Vehbi'nin surnâmesindeki resimler, Seyyid Lokman'ın surnâmesinde Üçüncü Murad'ın oğlu Mehmed'in sünnet düğünündeki nahillerle mukayese edilince Üçüncü Ahmed zamanında nahildeki tekâmül ve inceliği görmekteyiz ve bu sûr-ı hümayun Osmanlı saltanatının nahillerle eğlenceli, tantanalı son sûr-ı hümayunu olmuştur.

Sultan Üçüncü Ahmed 1132 H., 1720 M. senesinde yaşı sırasıyla Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid isimlerindeki

²⁸ *Zübdetü'l-Vekayi* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi-Revan odası numara 1226, varak 21.

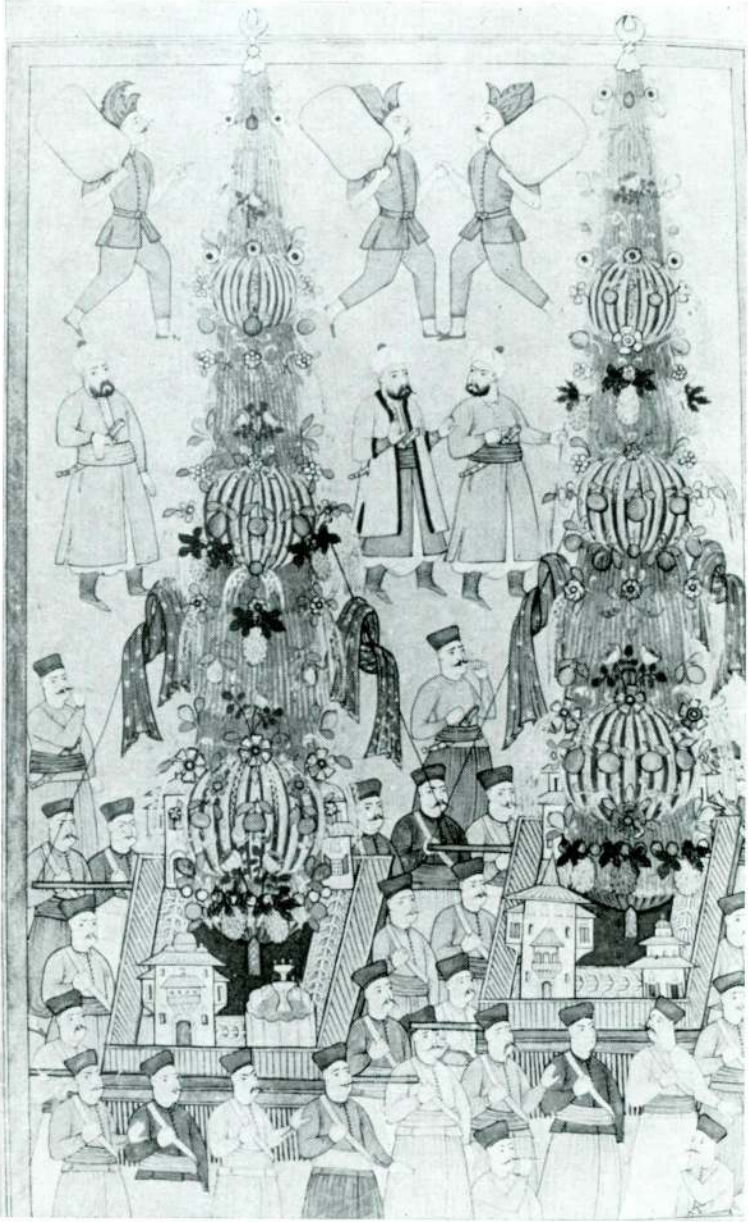
Res. 1 — III. Murad'ın oğlu şehzade Mehmed'in sünnet düğününde Eski Saray'a giderken tertip edilen dört Nahıl (Ressam Osman'ın tablosu)

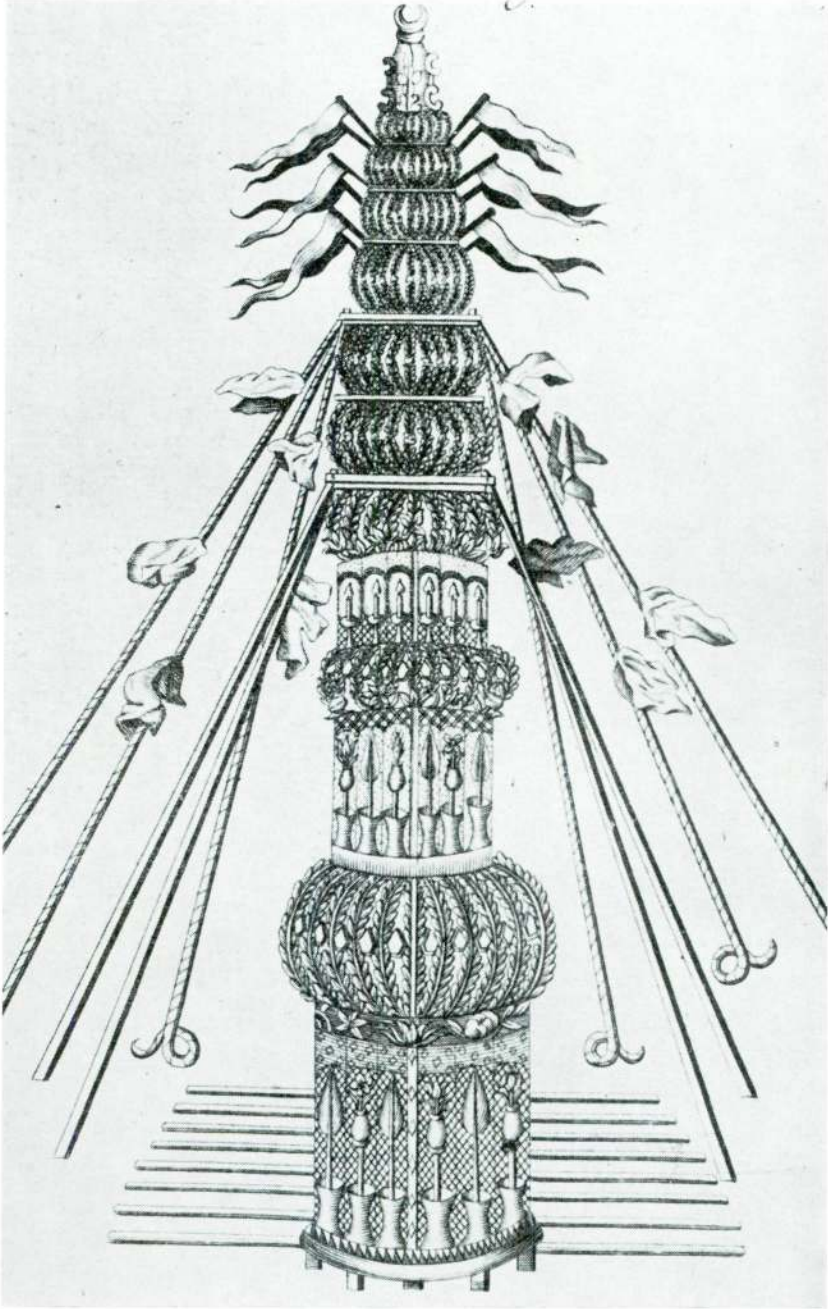
Res. 2 — XVI. Yüzyılın ikinci yarısında III. Murad'ın oğlu Mehmed'i sünnet ettirdiği zaman tertip edilen iki büyük ve iki küçük Nahl (Lokman'ın Surnâmesinden ressam Osman'ın resimlerinden)

Res. 3 — III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed sünnet merasimi esnasında Eski Saray'a girerken (Lokman'ın Surnâmesinde ressam Osman'ın resimlerinden)

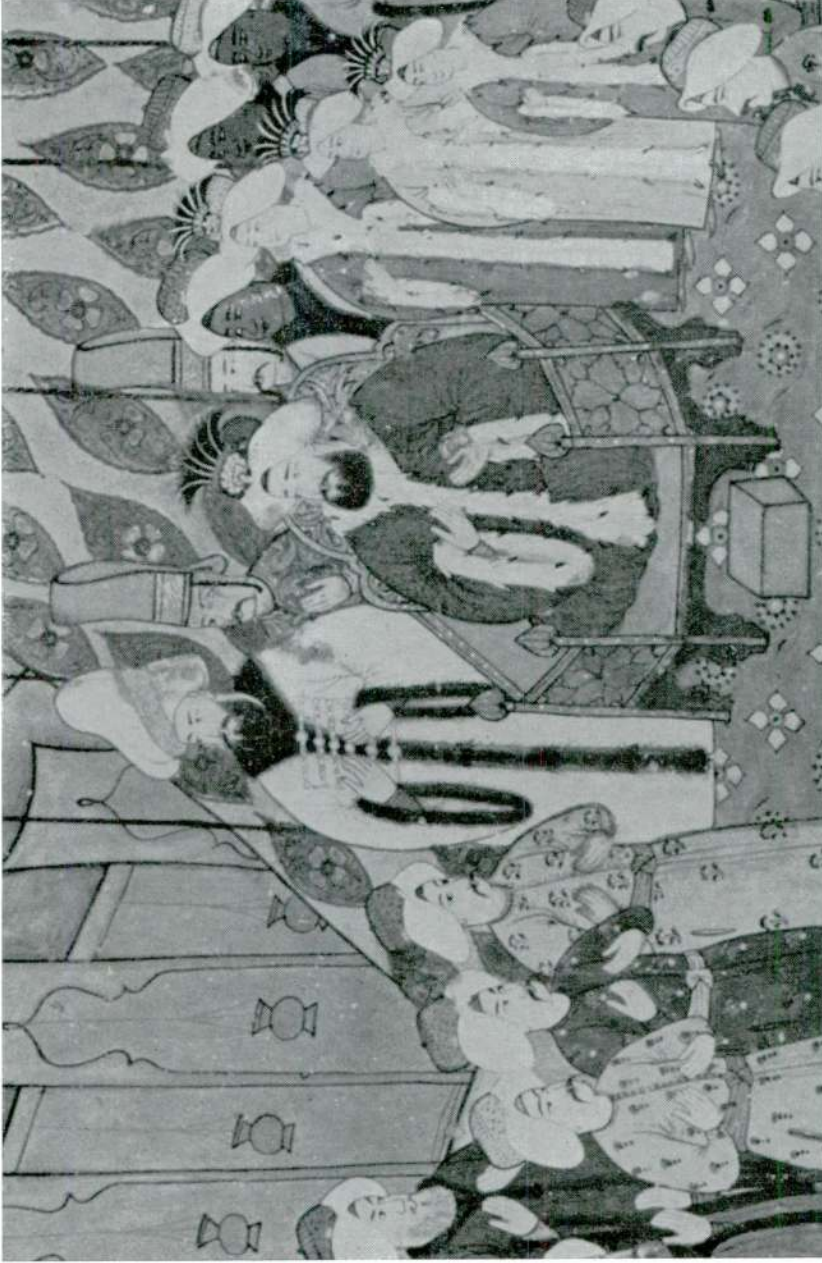
Res. 4 — XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Eski Saray alanında yapılmış iki büyük Nahl
(Vehbi'nin Surnâmesinde Levni'nin resimlerinden)

Res. 5 — XVIII. Yüzyılın ilk yarısında bir Nahıl

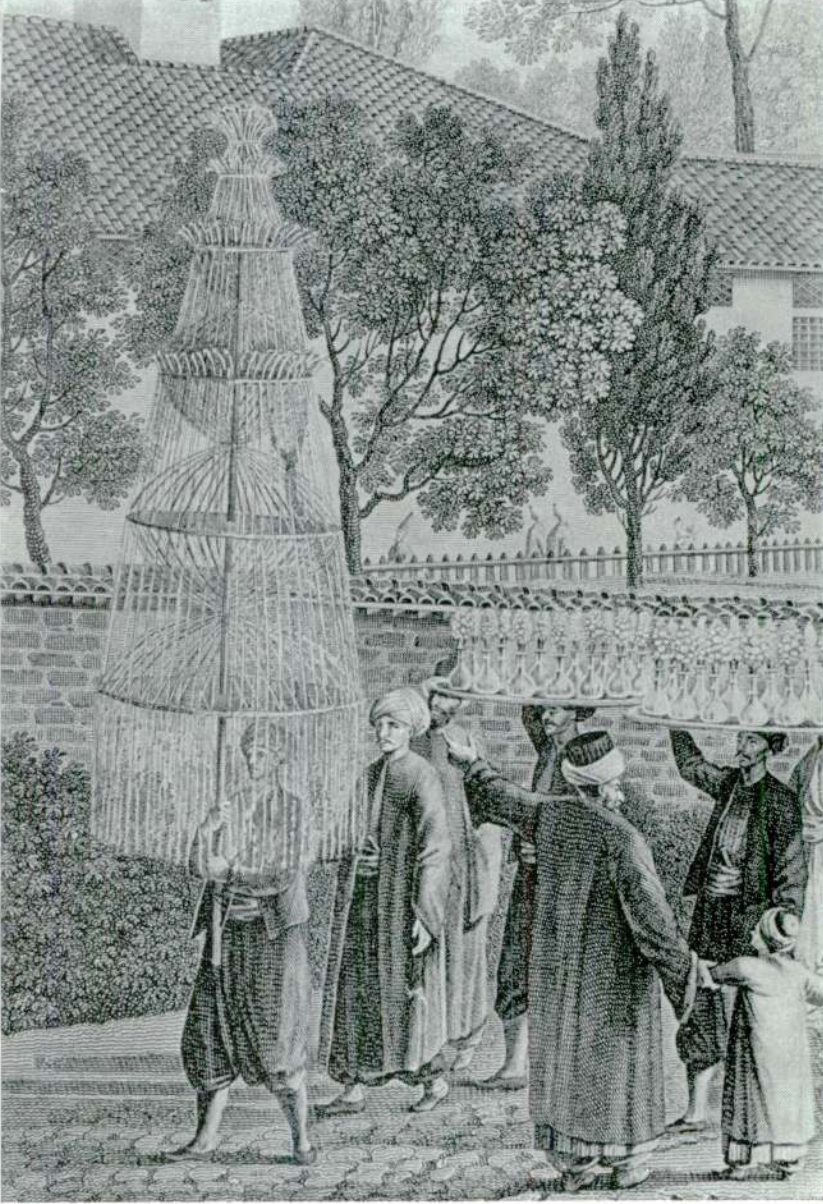
Res. 6 — XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Eski Saray avlusunda yapılmış olan iki büyük Nahl
(Vehbi'nin Surnâmesinde ressam Levni'nin tablosu)

Res. 7 — Vehbi'nin Surnâmesinde Levni'nin resmettiği tablo. Duaya Âmin diyorlar (Süleyman, Mehmet, Mustafa adlarındaki üç şehzadesiyle III. Ahmet ve Nevşehirli İbrahim Paşa)

Res. 8 — XIX. Yüzyıl başlarında gümüş telli Nahl düğün alayında götürülürken (M. Melling)

Res. 9 — XIX. Yüzyıl başlarında büyük Nahl (M. Melling)

dört oğlunun sünnet edilmelerini ve biraderi merhum Sultan İkinci Mustafa'nın kızlarından Zübeyde Sultan ve Ayşe Sultan'ın evlenmelerini arzu ederek düğün hazırlığını emretmiştir. Düğün için Anadolu ve Rumeliden mâhir san'atkâr ve oyuncular istemiş, damad Nevşehirli İbrahim Paşa, evvelki sûr-ı hümayunları bilenlerden ve defterlerden tetkikatta bulunarak sûr'un pek mükemmel olmasına itina göstermiştir.

Sünnet olacak dört şehzâdeden herbirine boyları on üçer zira' ve beş tablalı dört büyük nahil ile her şehzâdeye onar adetten ikişer zira' boyunda kırk adet küçük nahil yaptırıldı. Bu nahillerin Yeni saray sahasında yapılması münasip görülerek tersaneden uzun serenler ve büyük yelkenler getirildi. Serenlerin üzerlerine yelkenlerden yüksek ve geniş çadırlar kurularak buraya nahilciler getirilüb işe başlatırıldı. Boyu dört ve genişliği ikişer zira' dörder adet şeker bahçeleri için de on kadar çadır kurulup dülger, çıkırıkçı, nakkaş, demirci ustaları ve amele getirildi, bunlar da *Bab-ı hümayun* dahilinde enderun hastahanesi civarında çalışmağa başladılar, fakat sonra düşünülerek yapılacak nahillerin ve şeker bahçelerinin Eski saraya nakli çok zor olacağından bu işin *Eski saray* meydanında yapılması emrolundu ve orada Bayezid Camii avlusu tarafındaki sahaya çadırlar kurulup çalışıldı.

Nahillerle şeker bahçelerinin ne suretle yapıldıklarını görmek için pâdişah ve şehzadeler *Eski saray* meydanına gittiler, nahiller ve şeker bahçeleri Eski saray sahasında hazırlanarak düğün ve ziyafetin Okmeydanında olması münasip görülmüş olduğundan merasime, میدان تیر *Meydan-ı tîr* denilen Okmeydanından başlanarak on beş gün geceli gündüzlü devam etti, Şehzâdelerle beraber beş bin çocuk sünnet olacaktı. Okmeydanında pâdişah için bir Otağ kurulmuş olup her gün davetliler teşrifat defteri mucibince gelüb ziyafette bulunurlar ve bu arada her gün yüz, ikiyüz çocuk, elbiseleri giydirilerek sünnet edilirdi.

Bu suretle Okmeydanındaki sünnet ve ziyafet merasimine davet cami imâm ve hatiplerine kadar devam ederek 1132 Zilkadenin yirmi dokuzuncu Çarşamba gününe (1720 Ekim) kadar on beş gün sürdü.

Bu ziyafet ve eğlenceler esnasında pâdişah, gündüzleri meydana-daki otağına gelüb geceleri ise Tersane köşkünde kalırdı.

On beş gün süren ziyafet merasimi bittiği halde daha sünnet olacak beşyüz kadar çocuk vardı. Bunlar da Yeni saraya getirilerek *Bâb-ı Hümayun* dahilinde Cebehane önünde kurulan çadırlarda Okmeydanında olduğu gibi Mehter takımı ve kol çengileri tarafından eğlendirilmek suretiyle dört günde tamam oldu.

Çocukların sünnet işi bittikten sonra nahillerin Eski Saraydan Yeni Saraya nakilleriyle şehzâdelerin sünnet edilmelerine sıra gelmişti. Bu şehzâdelerin en büyüğü Süleyman on ve Mehmed ile Mustafa üçer buçuk ve Beyazid iki yaşlarında bulunuyorlardı. Eski saraydan, Yeni saray'a nahil alayı giderken şehzâde Süleyman at üzerinde ise de Mehmed ile Mustafa arabada olup henüz pek küçük olan Bayezid ise Yeni saray'da Harem-i hümayunda bulunuyordu.

Eski saray meydanında yapılan on üçer zira' (Silâhdar tarihinde on dörder zira' deniliyor) boyundaki dört büyük nahilin, Sultan Bayezid camii avlusunda açılan kapıdan çıkarılması mümkün olmadığından duvar, nahillerin geçeceği kadar yıkılarak nahiller oradan geçirilmiş ve sonra *Miskiler kapusundan* geçirilirken anın dahi kemeri yekpâre yıkılarak bu suretle *Vezneciler* başından Yeni saraya varıncaya kadar yol üzerinde nahillerin geçmesine mani olan dükkân ve evlerin saçakları sonradan tamir edilmek üzere yıktırılmıştır.

Alay esnasında yeniçeriler Eski saraydan yeni saraya kadar mutad olan mahallerde selâma durmuşlardır. Cebecibaşı, Topçubaşı, top arabacıbaşı zabitan ve neferatiyle alayı selâmlıyorlardı. Alay *Eski saray* demir kapısından itibaren yürümeğe başlayup *Vezneciler* başından, *eski odalar* önünden, *Saraçhane* başından *yeni odalar* duvarını sıyrarak *Aksaray*'a çıkup, eski *Darphane*, *Valide hamamı* önlerinden ve *Divanyol*'undan geçüp Yeni saraya doğru yürümüştür.

Alay arasında kırk kadar yeniçeri ellerinde şimdiki çelenkler kadar birer küçük nahil olduğu halde yürüyüp sonra dört adet büyük nahil ve her nahilin önünde ve gerisinde dörder kol ve her kolun da onar nefer tersaneli ibrişim kolanlarla nahillerin askıya alub her nahilin yanında kırk nefer yedek olduğu halde yürüyüp iktiza ettikçe nahilleri götürenleri münavebe ile değiştiriyorlardı. Bu suretle *dört adet büyük nahil* ve dört adet *şükûfe bahçeleri* geçüp birine ikişer donluk (elbiselik) ağır telli Hatayî asılmıştı. Kırk nefer tersanelinin her birinin elinde birer tabla şekerden yapılmış dürlü resimlerle geçiliyordu²⁹.

²⁹ Her birinin boyu dörder ve arzı ikişer zira' tahta üzerinden içerisi serâpâ şekerden tertip olunmuş üçer sofalı önlerinde mevclî derya içinde balıklı ve üçer

Bunlardan sonra devlet erkânı, sad-rı âzam, kadı-askerler, Enderun halkı, daha sonra Şehzâde Süleyman, at üstünde, başında mücevherli sorguç, arkasında kapanıca yakalı samur kürk ve önünde solaklar ve peykler ile beraber yürüyordu. Şehzâde Süleyman babası Sultan Ahmed'in alayı seyrettiği Kasrın önüne gelince³⁰ at üzerinde üç kere yer öptükden sonra çavuşlar alkış yaptılar. Süleyman'ın³¹ geçmesini müteakip altı bargirin çektiği yıldız toplu asma araba içinde şehzâde Mehmed ile Mustafa³² dizdize oturmuş ve başlarında mücevherli sorguçlar ile geçüp arkada yün çuha üsküflü silâhdar-ı şehriyârî iki tarafa çil para serperek geçtiği gibi anı da Dar'üs-saâde ve Bâb'üs-saâde ağaları takip etmişlerdir.

Bu sünnet alayını *Bâb-ı Hümayun* üzerindeki odalardan saray kadınları da seyretmişlerdir.

Büyük nahillerin *bâb-ı hümayun*'dan geçmesi mümkün olmadığından Bâb-ı hümayun dışında bırakılarak alayın hitamından sonra *orta kapu* dahilinde mermerlik kapusu önüne konuldu ve diğer nahiller ve şeker bahçeleri alay ile beraber içeri girip mermerliğe bırakıldı.

Alay sonunda şehzade Süleyman attan, kardeşleri Mehmed ile Mustafa arabadan indirilerek Has odaya götürüldüler. Daha yukarıda kaydettiğimiz gibi sünnet olacak en küçük şehzâde Bayezid sarayda bulunuyordu. Şehzâde Süleyman, Hekimbaşı Nuh Efendi'nin oğlu cerrahbaşı Süleyman Efendi tarafından sarayın sünnet odasında vezir-i âzam Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın kucagında sünnet edildi. Diğer şehzâdeler Mehmed, Mustafa ve Bayezid Revan köşkünde sünnet edilerek Mehmed

kayıklı mukabelelerinde kafesler içinde andelibli bir köşk ve etrafı serâpâ elvan şekerden tuğla, toprak ve çakıl taşlı ve enva-ı şükûfeli birer bahçe ve yine her birine yigirmi beşer tabla enva-ı elvan mücessem hayvan ve tuyur, şeker işleri hazır ve âmade olmuştu (*Silâhdar, c. 3, varak 313*).

³⁰ Sür alayının eski saraydan hareketini oradan seyreden pâdişah, alayın yürümesinden sonra تنها yollardan geçerek Yeni saraya gelmiş ve sonra bâb-ı hümayundan çıkarak cebehane önünden geçüp arslanhane kurbünde vaki nakkaşhanede yola karşı yapılan köşke gelüp sür alayının geçişini bu kasırdan seyretmiştir.

³¹ Şehzâde Süleyman, Sultan Üçüncü Ahmed'in oğullarının en büyüğü idi. 1710 senesinde doğmuş, 1732 de yirmi iki yaşında vefat etmiştir.

³² Şehzâde Mehmed 1717 de doğmuş, 1756 Aralık'da vefat etmiştir. Şehzâde Mustafa ise pâdişah olan üçüncü Mustafa'dır. Şehzade Bayezid ise 1718 Eylül'de doğmuş, 1770 Ocak'da veliaht iken elli iki yaşının kafes hayatında vefat etmiştir.

ile Mustafa sünnet odasına yatırıldılar. Küçük Şehzâde Bayezid, tayasının kucağına verilerek hareme gönderildi³³.

Hulâsanın hulâsasını naklettiğim bu Sûr-ı hümayundan sonra o derece şatafatlı, masraflı mükellef bir sûr görülmemiştir. Bunda Sultan Ahmed'den sonra hükümdar olan Birinci Mahmud ile kardeşi Üçüncü Osman'ın mecmuu otuz sene süren saltanatları zamanında evladları olmamasının da âmil olduğuna şüphe yoktur.

Üçüncü Ahmed zamanındaki sûr-ı hümayunu pâdişahın emriyle Seyyid Vehbi nesren kaleme almış ve resimlerini de ressam Levnî yapmıştır.

Şehzâdelerin sünnet düğünleriyle beraber Sultan İkinci Mustafa'nın kızlarından Emetullah Sultan'ın Sirke Osman Paşa'ya ve köprülü-zâde Numan Paşa'dan dul kalan Ayşe Sultan'ın da³⁴ Maraş Valisi İbrahim Paşa'ya verilmesi münasip görülerek zifafları yapılmıştır.

* * *

1136 H., 1724 M. de Üçüncü Ahmed'in kızı Ümmü Gülsüm Sultan, Sadr-ı âzam Damad İbrahim Paşa'nın biraderinin oğlu Nevşehirli Ali Paşa'ya verildiği zaman tertip edilen cihaz alayında tersaneden dört yüz nefer, iki adet büyük nahili Kadırga limanındaki saraya taşımışlardır. Bu alayda pâdişahın oğulları Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid bulunarak kız kardeşlerinin sûruna katılmışlardır. Alayda büyük nahillerden başka altı küçük nahil de bulunmuştur³⁵.

1161 Muharrem, 1748 Ocak'da Üçüncü Ahmed'in kızlarından Zübeyde Sultan iptida Anadolu Valisi Süleyman Paşa'ya nikâhlanmış ise de yedi ay sonra Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine 1162 Muharremde Selânikli Numan Paşa'ya verilmiştir. Bunların nişan merasiminde yirmi okka gümüşten yapılmış bir büyük nahil ile yirmi adet gümüş küçük nahil bulunmuştur. Eski büyük şeker

³³ *Sûrnâme-i Vehbi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi-Bağdad Köşkü numara 223) ve Sülâhdar Tarihi*, c. 3, varak 310 ilâ 315 ve *Müteferrika tab-ı Raşid Tarihi*, c. 3, s. 53 ilâ 68.

³⁴ Vehbi'nin *Sûrnâmesinde* Ayşe Sultan yerine Emine Sultan deniliyor.

³⁵ *Raşid Tarihi (Çelebi Zâde)*, c. 6, s. 101 ilâ 105.

bahçeleri yerine onlardan daha küçük iki adet şeker bahçesi bulunmuş ve bunları dal-fes dolamalı harbeciler taşımışlardır.

Sultan Birinci Mahmud'un evlâdı olmadığından amcasının kızının düğününe oldukça ehemmiyet vermiştir. 1181 H., 1767 M.de Üçüncü Mustafa'nın kızı Şah Sultan Tevkiî Yağlıkçı Zâde Mehmed Emin Paşa'ya namzet olduğu zaman bir adet büyük gümüş nahil ile sekiz adet küçük nahiller dal-fes habercilerle nakl-olunmuştur³⁷.

On sekizinci asır ortalarından itibaren On dokuzuncu asır başlarına kadar Sultan düğünlerinde büyük nahiller gümüş telden yapılır, küçük nahiller ise bugünkü çelenkler gibi küçük tel yapılı basit işlerden ibaretti. Bu halden artık eski üstad nahillerinden eser kalmadığı anlaşılıyor. En son gördüğümüz sultan nahillerinden biri Birinci Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın Üçüncü Selim zamanında kapudan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'ya verildiği 1206 H., 1792 M. deki nahildir³⁸. Halis gümüşten yapılmış eskilere nazaran pek basit olan büyük nahil ile diğer küçük nahiller on altı, on yedinci asırlarla on sekizinci asrın ilk yarısındaki nahillerle kıyas kabul etmeyecek derecede âdî olduğu Melling'in resim koleksiyonundaki nahilden anlaşılmaktadır. On dokuzuncu asırda nahil-bendlik tamamen tarihe karışmıştır. Bunda Batıya yönelmenin, Batıyı taklit etmenin tesiri vardı.

³⁶ *Topkapı Sarayı Arşivi, evrak numarası 271* (Bu vesikada Zübeyde Sultan'ın düğün alayı tafsilâtıyla zikredilmiştir ve İzzî Tarihi, varak 148 ilâ 188).

³⁷ *Vak'anüvis Çeşmi Zade Mustafa Reşid Efendi Vekayinnâmesi (Bağdad Köşkü, numara 233, varak 290-292 Topkapı Sarayı Kütüphanesi).*

³⁸ Esmâ Sultan'ın nikâhı dolayısıyla "nişan tabir olunur mücevherat-ı giran-behay-i mülükâne ve şeker bahçeleri ve nahiller ve sim-i hâmdan masnu' kebîr nahil." *Edip Efendi Tarihi.*

